

המקדש במדרש

פרשת בא

”הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים רֵאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה” (שמות י"ב, א')

ספר שמות מלווה את תהליך יצירת עם ישראל, כפי שיעיד משה בסוף ימי המדבר: "הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִיתָ לְעַם לַה' אֱלֹהֶיךָ". המטרה לשמה קיים עם ישראל יועדה עוד בטרם נוצר, "עַם זֶה יֵצְרָתִי לִי תִהְיֶה לִי יִסְפְּרוּ", ומעשי האבות בספר בראשית אף התוו את הדרך. הן בייעוד, הן בהבטחה על הארץ ומעל הכל ביכולת ליצור מציאות של השראת שכינה וגילוי כבוד ה' בעולם. כפי שמבאר הרמב"ן בהקדמה לספר שמות:

”השלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה בחידוש העולם ויצירת כל נוצר, ובמקרי האבות כולם שהם כעין יצירה לזרעם, מפני שכל מקריהם ציורי דברים לרמוז להודיע כל העתיד לבא להם. ואחרי שהשלים היצירה התחיל ספר אחר בענין המעשה הבא מן הרמזים ההם, ונתחד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון .. ובגאולה ממנו.

והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו – וכשיצאו ממצרים אף על פי שיצאו מבית עבדים עדיין יחשבו גולים, כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר, וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקדוש ברוך הוא והשרה שכינתו בנייהם אז שבו אל מעלת אבותם, שהיה סוד אלוה עלי אלהיהם, והם הם המרכבה (ב"ר מז ח), ואז נחשבו גאולים ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד” (רמב"ן על שמות א', א')

פסוקי הפתיחה שלנו, מתארים מציאות חדשה בעולם בזכות עם ישראל. החודש הזה לכם. לכם יהיה את הכח להחיל את הקדושה על הזמנים, ולהחליט מתי תחיל קדושת ראש חודש ובעקבות כך, קדושת שאר המועדים. המדרש שלנו אינו דן בקדושת הזמן, אלא בכך שהקב"ה נתן לאברהם ובהמשך לזרעו- לנו, את השליטה והשלטון על המקום המקודש ביותר הר הבית ומקום המקדש.

שמות רבה פרשה ט"ו, ח'

”החודש הזה לכם – משל למלך שהיה לו בן והשליטו על כל נכסיו ואמר הבן לאביו אם אין אתה נותן לי הכסא שלך היאך הכל יודעים שאתה מחבבני? אלא כשתתן לי מקום הכסא שלך, הכל נותנין לי קילוס.
כך נתן האלהים לאברהם העולם שנאמר (בראשית יח) וה' אמר המכסה אני מאברהם. כיון שנתן לו הכל, אמר לו: אם אין אתה נותן לי בית המקדש ת"ק אמה על ת"ק (=חמש מאות) אמה לא נתת לי כלום. ונתן לו הקב"ה כל מה שבקש שנאמר (שם מח) ואני נתתי לך שכס אחד על אחיך וכיון ששמע אברהם כן מה אמר (תהלים ס) אלהים דבר בקדשו אעלוזה”

מה לשים לב בקריאת המדרש

- א. המדרש פותח במשל לבן מלך שקיבל את כל המלוכה, אך הבן מבקש סימן שהכל שלו. ומקבל את 'כסא המלך'.
- ב. בנמשל, המלך והבן הם הקב"ה ואברהם (או עם ישראל), ו'הכסא' הוא מקום המקדש.
- ג. מכאן נלמד שמקום המקדש ניתן לנו כעדות לירושת כל הארץ, וכן שבית המקדש הוא מקום מלכותו, כסאו, של הקב"ה.
- ד. בנוסף, ננסה להבין מעט מושגים הנלמדים מתוך המדרש – ת"ק על ת"ק, כסא ה' ועוד.

אם לא נתת לי מקום הכסא- לא נתת כלום!: המדרש שלנו שם בפי אברהם בקשה גדולה. 'תתן לי מקום כסא שלך'. (אף שבתחילת המדרש כתוב 'תתן לי כסא שלך', בהמשך המדרש נאמר רק 'מקום כסא שלך'). אם נעיין במשל נראה שבן המלך אינו רוצה למלוך במקום המלך, אלא מבקש סימן. בן המלך רוצה שכולם ידעו שאכן המלך 'השליטו על כל נכסיו' וסמך ידו על בנו. כך גם כולם ידעו 'שאתה מחבבני' ו'יתנו לי קילוס', כיוון שכשם שהם מכבדים אותך, כך יכבדו אותי.

נוכל להדגיש דבר נוסף. בן המלך אומר 'אם לא נתת לי הכסא – לא נתת לי כלום'. הבן כביכול מוותר על כל הנכסים שנתן לו המלך בעבור זה שייתן לו את הכסא, כדי שכולם יראו שהמלך מחבב אותו. זה מה שחשוב לבן המלך.

כך גם בנמשל. הקב"ה נותן לאברהם את הכל. זאת לומד המדרש מכך שכאשר הקב"ה בא להחריב את סדום ועמורה הוא מספר זאת לאברהם, מתוך מחויבות, כיוון שהקב"ה נתן לו הכל. אך אברהם מוכן לוותר על הכל. 'אם לא נתת לי בית המקדש- לא נתת לי כלום'. (ואם נשווה בין המשפט כאן במדרש לפסוק דומה: 'וַיֹּאמֶר אַבְרָם ה' אֱלֹהִים מִה תִּתֶּן לִי וְאֵנִי כִּי הוֹלֵךְ צָרִירִי וְבֶן מְשֻׁק בֵּיתִי הוּא דְמִשְׁק אֲלֵעֶזֶר, וְנוֹכַח לְלִמּוּד שְׂאֵבְרָהּ אֵינוּ מְבַקֵּשׁ אֶת כָּל מֵה שֶׁה' נֹתֵן לוֹ בְּשִׁבִיל עֲצֻמוֹ, אֲלֵא בְּשִׁבִיל בְּנוֹ, עֲבוּר עִם יִשְׂרָאֵל).

אברהם רוצה את בית המקדש, מאותה סיבה שבן המלך רצה את הכסא. כדי 'שהכל ידעו שאתה מחבבני'. פִּי שְׁמַךְ נִקְרָא עַל עֵינֶיךָ וְעַל עַמְּךָ' (דניאל ט'). ואברהם מצהיר שאם הוא וזרעו לא מקבלים את בית המקדש, זה כאילו לא קיבלו כלום.

הכסא והמקדש: אנחנו דנו כבר מספר פעמים בקשר בין כסא הכבוד ובית המקדש, ובמיוחד בצמד המילים 'מכון לשבתך' המופיע לראשונה בשירת ביים ברשימת היעדים של עם ישראל, וכן בהגשמת הייעוד בבניית בית המקדש על ידי שלמה: 'בְּנֵה בְּנֵי בֵּית זָבַל לְךָ מְכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים' (מלכים א', ח'). המילה 'מכון' נדרשת הן מלשון 'כן', הבסיס עליו עומד כסא הכבוד, והן מלשון 'מכוון' שבית המקדש עומד בדיוק תחת כסא הכבוד.

המדרש שלנו אף אומר יותר מזה. שני אלו אחד הם. 'כעיר שחברה לה יחדיו- ירושלים של מעלה עם ירושלים של מטה. אברהם אבינו מבין שכאן השורש לקדושת העולם כולו, ממש כפי שבן המלך מבין שברגע שאתה יושב על הכסא ממילא כל נכסי המלך ברשותך. אך ככל הנראה הוא גם הכיר את הגמרא במסכת פסחים:

"שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם וכסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח. תורה דכתיב: ה' קנני ראשית דרכו. תשובה דכתיב: בטרם הרים ילדו וכתוב תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. גן עדן דכתיב: וישע ה' אלהים גן בעדן מקדם. גיהנם דכתיב: כי ערוך מאתמול תפתה. כסא הכבוד ובית המקדש דכתיב: כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. שמו של משיח דכתיב: יהי שמו לעולם לפני שמש" (פסחים נד).

אברהם ידע שכסא הכבוד ובית המקדש הם מתוך הדברים שקדמו לעולם, 'ואי אפשר לעולם בלעדיהם' (עפ"י הר"ן על הגמרא). עיון בגמרא מעלה דבר נוסף. הצמד שיחיד שנלמד מאותו הפסוק הם המקדש וכסא הכבוד. (לעומת שאר הדברים שקדמו לעולם שכל דבר נלמד מפסוק נפרד). כאן ישנו קשר נוסף לפסוק עליו נדרש המדרש שלנו. הפסוק 'חודש הזה לכם' מלמד על החודש הראשון, שעל פי שיטה אחת בגמרא הוא לא רק 'ראשון הוא לכם', אלא הוא גם החודש בו נברא העולם. אם כך, כשם שזהו החודש הראשון, ראוי לדרוש על 'כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו'.

מי מקלס את מי?

עד עכשיו אמרנו ש'הכסא'- המקדש הם העדות שהקב"ה מחבב אותנו. אם נרצה ללכת שלב אחד קדימה, נוכל לאמר גם ההפך. בלעדי המקדש ובלעדי עם ישראל גם הכסא אינו שלם: 'כֹּחַן פֶּסַחְךָ מֵאֵז מְעוֹלָם אֲתָה – אתה קיים מעולם. אך 'נכון כסאך' רק מ'אז', אז ישיר משה ובני ישראל. שבשירת הים המליכו אותך לראשונה. 'ועדותיך' – העדות השלמה היא ב'ביתך': עַד תִּינַח נְאֻמֵּנוּ מֵאֵד לְבֵיתְךָ נֶאֱמָר קִדְשׁ ה' לֹא רָךְ יָמִים'.

"נכון כסאך מאז מאז ישיר. והוא על פי מה שכתוב בזוהר הקדוש שאז נעשה כביכול הקדוש ברוך הוא יושב על הכסא. הן שהמליכוני תחלה על הים וכו' ואז נעשה בחינת מלך יושב על הכסא. וכתוב מכון לשבתך פעלת ה' מקדש א-דני כוננו ידיך ובמכילתא איתא שמקדש של מטה מכוון נגד כסא הכבוד. ואף שלא היה עוד אז משכן ומקדש רק כיון שקבלו עול מלכותו והמליכוהו עליהם נעשה לב ישראל משכן לשכינה ונקרא מקדש אדני כוננו ידיך. ובגמרא (כתובות ה'). שעל ידי מעשיהן של צדיקים נעשה מקדש ואז נעשה הקדוש ברוך הוא מלך יושב על כסא כמו שנאמר מכון לשבתך פעלת ה' (פרי צדיק עקב, ז)

חלק ב' במדרש- ת"ק על ת"ק אמה

כשאברהם אבינו מבקש את הכסא הוא מבקש שטח בגודל של חמש מאות על חמש מאות אמה- ת"ק על ת"ק. מידות אלו אינן מידות המקדש, אלא מידות הר הבית. כפי שמתואר במשנה:

"הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, רבו מן הדרום, שני לו מן המזרח, שלישי לו מן הצפון, מעוטו מן המערב. מקום שהיה רב מדתו, שם היה רב תשמישו: (מידות ב', א')

מידות אלו נלמדו במסורת מצד אחד ועל חשבון מתמטי מצד שני, כפי שמביא רש"י בדברי הימים:

"הכל בכתב.. עלי השכיל.. כל מלאכות התבנית" – תבנית הבית חכמני והשכילני כמו תבנית אורך ורוחב וגובה והכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקודש. כמו ששנינו הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה. דרש 'אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים' (שמות כ"ז). חמשים פעמים חמשים הם כ"ה מאות. חתכם לחמש רצועות להיות חמש מאות על חמש מאות. והכל דרש שמואל ברוח הקודש ולמד לדוד כן" (רש"י בדברי הימים א, כח)

רש"י מבאר את הפסוקים המתארים שדוד המלך נתן לשלמה את 'תבנית המקדש' הקרויה גם 'מגילת המקדש'. בתיאור מסירת המגילה נאמר – 'הכל בכתב' וגם עלי 'השכיל'. כלומר שצריך גם להשכיל ולהבין את הכתוב במגילה כדי לדעת איך לבנות את המקדש. כאן מביא רש"י דוגמא:

בפסוקים בתורה, המתארים את חצר המשכן, נאמר: א' רך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים. המילים 'חמשים' השניות הן מיותרות. מכאן למד שלמה שהר הבית גדול פי חמשים משטח החצר. בחישוב הבא:

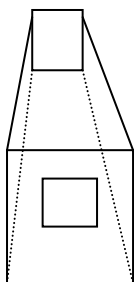
אורך החצר במשכן- 50 על 100 אמה. הכפל את הכל ב- 50. (כיוון שכתוב 'בחמשים' מיותר) וכך נגיע למידות הר הבית – 50 על 100 על 50 = 500 על 500.

בעל הטורים מביא אף הוא רמז נוסף הנלמד מן המשכן:

"ורמז לכך: 'ויקחו לי תרומה ועשו לי מקדש'. כלומר הרימו לי תרומה, ומהי 'התרומה' – המשכן. והרי ידוע שתרומה היא אחד מחמשים מהכל. כך המשכן אחד מחמשים מן המקדש" (בעל הטורים פרשת תרומה)

ובגישה אחרת לגמרי מביא ה'חסד לאברהם' שדווקא בגלל שבית המקדש מכון כנגד כסא הכבוד ישנה חשיבות למידה מיוחדת זו.

"דע מה שאמרנו שא"י נתונה תחת שער השמים, רצוננו לומר: תחת חלון שבאמצעות כיפת השמים, וחלון זה הוא מרובע והוא צר מלמעלה ורחב מלמטה, ושיעורו מלמעלה ת"ק אמה על ת"ק אמה כשיעור כמות בית המקדש כי בית המקדש כולו ניתן תחת החלון, ובאמצעות עוביו של חלון הכיפה כשיעור עיר הקודש ירושלים, ושיעור כמות החלון מלמטה ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה כשיעור ארץ ישראל וכל ארץ ישראל תחתיו, ושהיה יורד השפע מלמעלה... היה יורד דרך ישרה עד חלון הכיפה הנזכר, ויורד על בית המקדש ומבית המקדש מתפשט על כל ארץ ישראל, וכשרבו הפריצים בבית המקדש ראשון מהבל מדברי לשון הרע ורכילות וניבולות הפה גרם העון ונתגשם אותו הבל ונתעבה ונעשה דמות ענן עבה, והתחיל להסגיר מעט מעט סביבות שפתי החלון עד שביום ט' באב נסגר כולו ונפסק השפע ונחרב הבית" (חסד לאברהם, מעייני ג-נהר ג')

החסד לאברהם מביא כאן דברים עמוקים. אם ננסה לפשט את הדברים נאמר כך. השפע היורד מלמעלה יורד דרך חלון בגודלו בשמים חמש מאות אמה. הר הבית מצוי בדיוק תחתיו ומוכן לקבל את השפע. מהר הבית מתפשט השפע לכל ארץ ישראל שגודלה ארבע מאות על ארבע מאות פרסות.

כאשר חטאנו נסתתם לאט לאט אותו 'חלון' דרכו ירד השפע לעולם, עד שאם חורבן המקדש ננעלו שערי שמים.

חשוב להדגיש שמידות אלו חשובות לנו גם כיום. כיוון שלפי מה שראינו קדושת הר הבית הינה דווקא בת"ק על ת"ק המקוריים. לעומת זאת הר הבית כיום גדול כמעט פי שתיים. (גודלו כחמש אמה על אלף אמה). אך ישנם חלקים בהר הבית המורחב שקדושתם תהיה כקדושת ירושלים ולא כקדושת הר הבית.

המדרש מלמד אותנו שהקב"ה נתן לאברהם את מקום בית המקדש כאשר ביקש, כפי שנאמר: 'וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכָם אֶחָד עַל אֶחָיִךְ' (בראשית מ"ח). פסוק זה דורש הבנה, כיוון שהפסוק נאמר ליוסף על ידי יעקב אבינו בערוב ימיו.

על פי המדרש, ודאי שאין הכוונה לפירוש המקובל על הפסוק אותו מביא רש"י.

”שכם אחד על אחיך – שכם ממש היא תהיה לך חלק אחד יתירה על אחיך” (רש"י על בראשית מ"ח)

רש"י מבין שמדובר בשכם ממש, העיר שכם. אותה ייעד יעקב לקבורת בנו יוסף בזכות התעסקותו בקבורתו. אך על פי המדרש של 'שכם' בפסוק היא ירושלים. אולי על פי הפסוק: "וּבֵין כְּתָפֵיךָ שְׁכָן". פסוק המלמד על מקום המקדש בין שני הרים גדולים, 'בין כתפיו' על השכמות'. (ואולי שכם היא 'שלם' היא ירושלים? כפי שמשמע מפשט הפסוקים בתורה: וַיַּעַקֵּב נִסַּע סָפְרָתָהּ לֹא בֵּית וּלְמַקְנָהּ עֲשָׂה סָפְרָתָהּ עַל פְּנֵי קְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם סְפוֹת: וַיָּבֹא יַעֲקֹב שְׁכָם אֲנִיבֵיב יַעֲקֹב שְׁכָם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ קְנַעַן)

המדרש שלנו מתבסס בעיקר על פסוק בספר תהילים, המופיע פעמיים בפרק ס' ובפרק ק"ח:

”אַל־הִים דְּבַר בְּקִדְשׁוֹ אֶעֱלֶזָה אַחֲלָקָה שְׁכָם וְעַמֶּק סְפוֹת אֲמַדֵּד”

כאן מופיעה תשובת הקב"ה כפי שמבין אותה המדרש. אלוקים דיבר, הסכים לבקשת אברהם בקשר ל'קדשו'. 'מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו. אברהם מביע את שמחתו 'אעלוזה' ומתחיל למדוד את 'שכם' = מקום קדשו ואת 'עמק סוכות'. שאף זה רומז למקדש, כפי שנאמר: נִוְדַע בִּיהוֹדָה אֵל הַיָּם בְּיִשְׂרָאֵל גְּדוֹל שְׁמוֹ: וַיְהִי בְשָׁלֹם סוּפוֹ וַיִּמְעוֹנָתוֹ בְּצִיּוֹן (תהילים ע"ו) (וגם כאן אי אפשר להתעלם מן ההקבלה לפסוקים המתארים את יעקב בשכם, גם שם מוזכרים 'שלם' ו'סוכות').

מבלי לפתור את החידה והקשר בין הבטחת יעקב לבנו יוסף לבין המדרש שלנו, נסיים במקור המבאר בדרך אחרת לגמרי את ה'שכם' שקיבל יוסף. אף כאן ה'שכם' הוא מלשון שכמות- כתפיים, אך בניגוד להבנה הראשונה שיעקב נתן שכם אחד ליוסף יתר על שאר בנו, כאן הכיוון הוא בדיוק הפוך. בזכות יוסף הצדיק זוכים כל עם ישראל לגילוי שכינה:

”בפסוק ונשא אהרן כו' משפט בני ישראל על לבו כו'. כי עיקר הנהגת בני' בכח השבטים. כמ"ש שבטי יה עדות לישראל. ולכן האבנים תהיין על שמות בני ישראל. כי אבן נק' יסוד. כמו שאבן יסוד הבנין שכל הבית עומד עליו. כמו כן השבטים הם יסודות כל הבריאה. וכפי זכות בני' כך מאירין אותיות השבטים. ולכן משפט בני' תולה בהארת השבטים שבחושן. ובזמן המקדש הכהן ראה והבין עמידת בני' כפי הארת האבנים שבחשן. ולכן נק' חשן משפט. ובאפוד היו ב' אבני שוהם שהם בחי' יוסף שמעלה השבטים למדרגה עליונה כמ"ש קמה אלומתי כו' תסובינה אלומתיכם כו'. וכתוב נתתי לך שכם אחד על אחיך. כמו משכמו ומעלה גבוה. ולכן בזכות אבנו העלה כל השבטים על כתפות האפוד. וכמ"ש בזה"ק שיש ב' בחי'. שבטים דלמטה ושבטי יה כו'” (שפת אמת תצוה תרנ"ז)

השפת אמת מלמד אותנו דבר נפלא. בית המקדש הוא המקום שהוא 'עדות לישראל' כפי שראינו במדרש, וכפי שמופיע בפסוק: 'שָׁשֶׁם עָלוּ שְׁבָטִים שְׁבָטֵי יִשְׂרָאֵל'. עדות זאת מתבטאת בעיקר באבני חושן, חושן משפט. זאת כיוון שאבנים מלמדים על היסוד שעליו עומד כל הבניין. (כמו 'אבן השתיה' - התשתית). לכל שבט היתה אבן אחת שייצגה את 'ההארה' שלו, את מעלתו ואת זכותו על הארץ. יוסף זכה ל'שכם אחד על אחיו'. שכן האבן של יוסף היא אבן השוהם. בנוסף לאבן השוהם שנמצאת בחושן, נמצאות על כתפות האפוד ('על השכמות') עוד שתי אבני שוהם. אך עליהן לא כתוב רק שמו של יוסף, אלא כל השבטים רשומים על אבנו של יוסף. אדם ראוי להקרא 'משכמו ומעלה' רק כשהוא מרומם יחד איתו את שאר אחיו. ה'שפת אמת' מבסס את דבריו על דברי הזוהר אותם הוא מביא בקיצור. עיון בזוהר מגלה שלב נוסף שקושר את הכל יחד.

בזוהר נאמר שאבני החושן הם כנגד 'ויקח מאבני המקום' שלקח יעקב. במקום הזה ראה יעקב את 'שער השמים' שגודלו כפי שראינו ת"ק על ת"ק. כאן גם למד יעקב שה'מקום' הזה, האבנים במקום הזה לעולם יהיו 'עדות לישראל' ומתוך כך 'להודות לשם ה'!. לעתיד לבוא לא רק עם ישראל יקרא בשם ה' אלא כולם יעבדו את ה' שכם אחד:

פי אז אֶהַפֶּךָ אֶל עַמִּים שְׁפָה בְּרִירָה לְקָרָא כְּלָם בְּשֵׁם יְהוָה לְעַבְדוֹ שְׁכָם אֶחָד” (צפניה ג')

שבת שלום
מרדכי פרסוק